

HANS MUNK HANSEN

*Arkitekt i fire
verdensdele*

Forlaget Vandkunsten

Indhold

FORORD 7

MIT LIV SOM ARKITEKT 11

ARBEJDER I UGANDA 16

Semliki Safari Lodge 18

Pakuba Safari Lodge 24

Kidepo Safari Lodge 30

Rasteplads Karuma 32

Forsamlingshuse med gæsteværelser i fem byer i Uganda 34

FERIEBYER VED MIDDELHAVET 38

Feriebyen »Jerba la douce« 40

Strandhotellet »Calypso« 44

Ferieby på Malta: »Mellieha Holiday Centre« 52

SKITSER TIL PROJEKTER I FORSKELLIGE LANDE 62

BOLIGER 64

»Low-cost«-huse til fordrevne slumbeboere ved Den Persiske Golf 64

Residens for en sheik i Abu Dhabi 70

Hus for en iransk forretningsmand i Teheran 70

Boliger for ungkarle på Jerba 72

Boliger på Antigua i Det Caribiske Hav 73

Huse i Algeriet 74

Typehuse til industrialiseret byggeri 76

Boligbebyggelse i Tlemcen, Algeriet 78

Det Gule Pakhus ved Amalienborg transformeret til boliger 80

UNDERVISNINGSBYGNINGER 84

Typeprojekter til håndværkerskoler i Bangladesh 86

Teknisk uddannelsescenter i Algeriet 90

Institutter for forskning og efteruddannelse af medicinere i Kina og Polen 94

Børnehave for Danmarks Radio i Gladsaxe 100

Kursuscenter kombineret med en ferieby ved Fænø Sund 102

ERHVERVSBYGNINGER 106

Seks bankbygninger for Irans nationalbank i Irans nordlige provinser 108

Kraftværk ved Tigris, Irak 112

Storvaskeri på Jerba, Tunesien 113

Blandet bygningsanlæg i Lomé, Togo 114
Hotel i Bandar Shahpur, Iran 115
Projekt til hovedsæde for en panafrikansk organisation
i Khartoum, Sudan 116
Klinikbygning i Borup 117

RESTAURERING 118

Den danske ambassade i Teheran 120
Restaureringsprojekt til et afsnit af den store plads
(Maidan-e-Shah) i Isfahan 126
Hovedbygning på Skjoldenæsholm transformeret
til konferencecenter 130
Nyrop-fløjen på Vallekilde Folkehøjskole 134
Roskilde Domkirke 136
Sankt Petri Kirke i København 140
Sankt Petris gravkapeller 146
Tårnby Kirke på Amager 150
Opmåling af kapel ved Fakse Kirke 151
Kunstnerkollegiet 152
Pantomimeteatret 154
Classens Palæ i Amaliegade, København 156
Restaurering og nyindretning af en 1700-talsbygning 158
Skipperhus ved Flensborg Fjord 160

REGIONALPLANLÆGNING 162

Vestafrika 164
Central- og Østafrika 168
Maldiverne 170
Burma (Myanmar) 174
Domhus i Mandalay transformeret til hotel 178
Tuvalu 180

RESTAURERINGSOPGAVER I ARKITEKTSKOLENS REGI 182

KONSULENTOPGAVER 185

KUNSTAKADEMIETS ARKITEKTURHISTORISKE REJSER 188

UDSTILLINGER 192

BIBLIOGRAFI 197

VIGTIGE PERSONER I MIT VIRKE SOM ARKITEKT 199

I slutningen af 1960'erne skrev Hans Munk Hansen en artikelserie om den islamiske arkitekturtradition i fagtidskriftet *Arkitekten*. Artiklerne er stadig noget af det bedste man kan finde på dansk, hvis man er interesseret i denne byggeskik: på én gang faglige og præcise, og brede og favnende når det gælder de historiske, religiøse og kulturelle sammenhænge. Dengang var der en levende interesse for de islamiske samfunds byggeskik, der inspirerede store internationale forbilleder som le Corbusier og Jørn Utzon, såvel som mere lokale, danske tegnestuer, men Hans Munk Hansens artikler hæver sig over den umiddelbare billedfascination og fortæller om de underliggende principper, den usynlige struktur i bygninger og bebyggelser.

At være arkitekt er en mærkværdig beskæftigelse, der ideelt set forener mange forskellige slags viden i ét kunstnerisk sammenhængende værk. Vitruvius skriver:

»Som ved alle forhold gælder det for arkitekturen, at der er to sider af tilegnelsen: det, der betegner, og det, der betegnes. Det betegnede er den genstand, hvormed vi taler, og det, der betegner, er genstandens rationelle beskrivelse. Den, der vil være arkitekt, må derfor praktisere begge dele. Han skal både have naturligt talent og evnen til at tilegne sig viden. Hverken talent uden disciplin eller disciplin uden talent kan skabe den perfekte

kunstner. Lad ham derfor være belæst, dygtig med pennen, uddannet inden for geometrien, have kendskab til historien, opmærksomt følge filosofierne, begribe musikken, have overblik over medicinen, følge den aktuelle jura og have forstand på videnskaben om himmelrummet.«

I praksis er de færreste arkitekter så bredt oplyste, hvilket løser sig ved, at byggeriet er en proces, hvor man kan inddrage kyndige eksperter i takt med at behovet opstår. Det kan dog også blive for beskedent, og omtrent samtidig med at Hans Munk Hansen skrev sine lærde artikler fra orienten, begyndte et skred i opfattelsen af arkitektens rolle: den vitruvianske lærde kunstner og byggeleder blev afløst af bygherrerådgiveren, der fandt sin plads blandt mange andre rådgivere, i konkurrence om honorarer og autoritet. Det var en tid, hvor befolkningstallet og byggeriet boomed, og der blev bygget flere kvadratmeter end i hele den forudgående historie, mest som betonelementbyggeri. Der var ikke nær nok arkitekter, og for de, der var, blev det måske til tider oplevet som en befrielse at overlade opgaver og ansvar til ingeniører og byggeteknikere. Dermed kom der mere fokus på den del af arkitektens praksis, der handler om at skabe ideer og billeder, end på den del, der handler om at tilegne sig og integrere viden i projekterne. Robert Venturis arkitekturteoretiske værker

»Complexity and Contradiction in Architecture« og »Learning from Las Vegas« er emblematiske for denne udvikling. De handler ikke om hvad arkitekturen kan bruges til, eller hvordan man kan skabe arkitektonisk kvalitet, men om hvordan den ser ud. Siden da er der kommet stadig mere fokus på arkitektvirksomhedernes »brand« – det karakteristiske visuelle udtryk de kan levere, alternativt: en enkel metode, der løser alt.

Set i dette, samtidens perspektiv, er det svært at begribe Hans Munk Hansens liv og værk. Der er ikke en gennemgående stil, eller en let begribelig metode at finde i hans arbejder, ja, der er ikke engang et særligt speciale. Hans arbejder spænder fra regional planlægning til små bitte forandringer. Hvis der er noget, der gennemsyrrer alle de mange projekter, er det en følsomhed overfor opgavens program og for bygningers sammenhæng med omgivelserne, der er svær at sætte præcise ord på. Man forstår, at der er brugt tid på at forstå opgaven og at se stedet, og at der er opmålt og registreret med omhu, men hvad skal man se efter, hvilke af de mange ord der veksles mellem bygherre og arkitekt skal fremhæves og bygges?

Til gengæld er der ingen tvivl om, at Hans Munk Hansen med glæde har påtaget sig ansvaret for byggeriets funktionelle og materielle kvalitet. Det ses så tydeligt i denne bog, hvor han med tydelig fornøjelse beskriver hver

enkelt beslutning og dens begrundelser i sociale, kulturelle, økonomiske og tekniske forhold. Med andre ord: Hans Munk Hansens arbejde har gennem mere end 50 år taget den stik modsatte retning af udviklingen i øvrigt. Hvordan kan det overhovedet lade sig gøre?

Måske er det netop nu, vi har brug for at lære af Hans Munk Hansen. Umiddelbart, når man læser de kortfattede beskrivelser her i bogen, er det svært at gennemskue, hvad der er på færde. Men går man lidt tættere på, er der meget, vi kan bruge her og nu.

Grundlaget for hver enkelt opgave er et omhyggeligt studie af stedet, der ikke kun omfatter topografiske forhold, men også byggeskik, sociale forhold, religiøse og kulturelle forhold og økonomi. Hvor mange arkitekter »foranstalter en folketælling«, når de får til opgave at bygge boliger til fordrevne slumbeboere? For alle bygninger og bebyggelser, i ind- og udland, gælder det, at de er baseret på et nøje kendskab til den lokale byggeskik, både på mikro- og makroniveau. Vi får både at vide hvordan man lokalt disponerer rum i forhold til hinanden, håndterer det lokale klima, og bygger med de lokale materialer. Det gælder for Fænø i Danmark og Semliki i Uganda. I denne samme proces fortolkes bygherrens program – og han overbevises om at højhuse kan erstattes med gårdhaver og at betonelementer kan erstattes med lokale metoder. En

bank bliver talt fra at ødelægge kulturarven. Et kinesisk arkitektfirma bliver talt ud af sin forkærlighed for stalinistisk arkitektur. Alt lader sig gøre, fordi fundamentet for alle samtaler er omhyggelige studier, der må få enhver bygherre til at føle sig både set og afholdt. Disse studier er dokumenteret i opmålingstegninger, fotografier og skitser, såvel som tekster, der som her er tætte af viden.

Herefter følger hoveddispositionen – ofte en åben, organisk struktur, der afslører arkitektens beundring for Jørn Utzon, uden på nogen måde at efterligne denne. Ved at vælge en rumlig organisation, der virker positivt sammen med den konstruktive, opnår Hans Munk Hansen som Utzon at skabe et arkitektonisk sprog, der let kan udfoldes i materialer og detaljer, uanset om disse er »moderne« glas og stål eller traditionelle, egnstypiske. Modsat forbilledet Utzon er der sjældent drømme om teknologisk innovation eller grænseoverskridende skulpturelle former, men det gør ikke spor, i stedet er der en storslåethed i den harmoni, man oplever i forholdet mellem bygningerne og deres omgivelser, der måske viser tilbage til Hans Munk Hansen tydelige fascination af den islamiske arkitektur, hvor selv moskeer og store paladser tilsyneladende forsvinder i byernes helhed.

På dette solide grundlag er detaljerne i husene netop bare den naturlige udfoldelse af de overordnede princip-

per. Her har vi en overgang, fra inde til ude, fra gulv til væg, den må fortælle en lille historie om den store. Der er måske en særlig glæde ved naturmaterialer og håndværk, selv når dette håndværk er primitivt, men der er ikke noget, der på forhånd er dømt ude eller inde i Munk Hansens æstetiske univers.

Alt dette kan virke gammeldags – sådan byggede generationen før Munk Hansen. Men spørgsmålet er, hvad det er, der er gammeldags? Indsigt i brugernes behov? I lokale klimaforhold? I kulturelle særpræg? Det lyder alt sammen som noget, der står øverst på dagsordenen i nutidens by- og bygningsdebat. Den tektoniske tilgang til selve byggeriet, hvor man tidligt i processen tager nogle væsentlige konstruktive og teknologiske beslutninger, er tilsvarende noget, der har høj prioritet i Danmark og internationalt. Det siger sig selv, at moderne krav til dokumentation i alle dele af processen betyder, at man næppe i dag ville kunne tegne hele byer fra en lille tegnestue i Toldbodgade. Men vi kan alligevel lære af Munk Hansens metoder, ikke mindst af hans evne til at integrere viden i byggeriet. Det er det, vi har mest brug for at lære i dag, hvor byggeprocesserne opleves som uoverskuelige og selv de bedste tegnestuer ind imellem må opgive kontrollen over helheden. Hans Munk Hansen har arbejdet med tværfaglige teams længe før det blev et krav, og med inddragelse af brugere i hele

sin karriere, alt sammen uden at det på nogen måde gik ud over interessen for den tektoniske idé.

I restaureringsarbejderne kommer Hans Munk Hansens glæde ved bygningskunsten til udtryk på en helt særlig måde. Det bliver tydeligt, at for ham er en bygning en levende organisme, et mærkeligt væsen, der lever så længe vi bruger det og holder af det. I denne opfattelse er en bygning ikke noget, der står stille, og den har ingen idealform. Restaureringsarkitekten er en arkitekt, der skal sørge for at bygningen kan ånde, både i bogstavelig, bygningsfysisk forstand, og i den overførte forstand, at vi skal kunne være i den uden upassende andagt. Den skal kunne rumme os. Restaureringen af Skt. Petri Kirke var radikal i forhold til tidens faglige restaureringsdebat, og i forhold til den almindelige opfattelse af restaurering. Men der er ingen tvivl om resultatets kvalitet og værdi for brugerne. Fornyelsen gjorde kirken levende igen, efter mange års spøgelsestilstand.

Vender man tilbage til de øvrige byggerier og restaureringer med Petri Kirke som forståelsesramme, kan man

se, at bygningernes levede liv er vigtigt for Munk Hansen. Alle projekterne er tænkt med tiden for øje, med omsorg for slid og forvitring og ælde, såvel som for om- og tilbygninger, forandringer og nye liv.

Selv de mest moderne arkitekter er optaget af fortiden og af historien. Det er en del af den arkitektfaglige dannelse. Men når man sammenligner den lære Hans Munk Hansen drager af historien med den hos Venturi, ser man straks at for Munk Hansen er tiden i høj grad en rum-dimension, som man kan rejse frem og tilbage i, mens Venturis historie er en slags rodekasse, hvor alt ligger hen i fragmenter. Som kunstner er man som udgangspunkt privilegeret i den forstand, at man med sine arbejder kan føre samtaler med dem, der gik før, og de, der kommer efter. Hvis man ser og lytter efter kan man lære meget af andres værker, og bringe det med videre til de næste. Men det kræver at man lytter efter, og det gør Hans Munk Hansen.

Merethe Ahnfeldt Møllerup
København, i oktober 2011

Mit liv som arkitekt

50 års virke som arkitekt står for mig som et næsten utroligt eventyr, hvor interessante opgaver, mødet med fremmede kulturer og samarbejdet med engagerede kolleger gav min tilværelse et rigt indhold.

Det stod dog ingenlunde skrevet i stjernerne, at jeg skulle blive arkitekt ved min fødsel i 1929 i en landsby ved Flensborg Fjord. Hidtil havde min slægt enten været gårdmænd eller drevet erhverv i tilknytning til landbruget. Min far, Munkemølleren, havde dog en interesse for arkitektur og tog mig ofte med på besigtigelse af nye huse i de nærmeste byer.

Arkitektuddannelsen

Min uddannelse som arkitekt formede sig på traditionel vis med håndværkerlære og sideløbende studier på Bygmesterskolen. Herefter blev jeg optaget på Kunstakademiets Arkitektskole, hvorfra jeg tog afgang i 1955. Hvor Bygmesterskolen var præget ret ensidigt af »Bedre Byggeskik«-bevægelsen, mødte jeg et større vingefang på Kunstakademiet med professorer som Kay Fisker, Steen Eiler Rasmussen mfl., der, ikke mindst fra længere ophold i USA efter krigen, havde bragt nye tanker med hjem.

Sideløbende med studierne havde jeg siden 1951 ansættelser på tegnestuer eller som løs projektmedarbejder ved konkurrencer. Dette gav mig i 1954 det økonomiske grundlag for en fire måneders studierejse omkring Middelhavet, fra Grækenland over Tyrkiet, Syrien, Nordafrika og tilbage over Spanien. Jeg nævner dette, fordi erfaringerne herfra skaffede mig en ansættelse som arkitekt med »kendskab til islamiske forhold« i Iran straks efter afgang fra arkitektskolen. Dette kom i høj grad til at præge mit professionelle livs forløb, endda ud over pensionsalderen.

Ni års ansættelser i Mellemøsten

Som fuldt uddannet arkitekt og 25 år gammel startede jeg så i Iran. Dette havde som baggrund, at »Kampsax-Iran, Consulting Architects and Engineers« skulle bygge havne ved Den Persiske Golf, hvortil jeg skulle tegne bygninger af

forskellig art. Firmaets navn var ikke helt korrekt ved at sætte Architects i flertal. I begyndelsen var jeg nemlig den eneste arkitekt blandt hundreder af ingeniører. Men snart fik jeg brug for medarbejdere, som man gav mig frie hænder til at finde blandt iranske kolleger.

Efter tre år i Iran rejste jeg hjem for ikke at miste kontakt til arkitektfaget i Danmark, men inden jeg så mig om, blev jeg kontaktet af Jørn Utzon, der havde fået til opgave at tegne universitetsafdelingen i Teheran af den iranske nationalbank Bank Melli. Jørn Utzons tilbud til mig om at medvirke som sagsarkitekt ved projektet tog jeg imod med glæde. Og jeg blev ikke skuffet! Jørn Utzon var en genial kunstner og dertil et overordentlig sympatisk menneske. Tiden på hans tegnestue i Hellebæk og samværet med ham under forstudierne i Iran var en stor berigelse for mig. Jørn Utzon åbnede mine øjne for nye aspekter i både historisk og samtidig arkitektur.

På studierejse omkring Middelhavet fra Grækenland til Spanien. Her i Den Libyske Ørken. 1954.

Efter tiden med Utzon fortsatte jeg alene arbejdet for Bank Melli med at projekttere bankbygninger i forskellige iranske byer. Herefter rejste jeg til Beirut i tre år som leder af Mellemøstenafdelingen af en sammenslutning af danske arkitekter med opgaver i regionen, navnlig i Kuwait og Libanon. Arbejdet førte mig vidt omkring i de arabiske lande, hvor jeg ved siden af arbejdet fik muligheder for at opleve mange storslåede islamiske bygningsværker.

Egen tegnestue, fortrinsvis med projektering af bygninger i udlandet

Efter ti års virke i Mellemøsten, i 1965, besluttede jeg mig endelig til at vende tilbage til København og oprette min egen tegnestue.

Denne har så igennem de følgende 40 år uafbrudt fået betroet interessante arkitektprojekter mange steder på kloden.

Tegnestuen havde til huse ved Københavns Havn i en etage af min egen bolig, og mine få medarbejdere kunne jeg dagligt være i nær kontakt med. Det vil sige: når jeg var i landet. For i mange år lå langt de fleste projekter i udlandet, og jeg måtte ofte rejse til stederne for at forhandle med bygherrerne eller føre overtilsyn på byggepladserne.

Tegnestuen arbejdede med projekter af forskellig art. Oftest tegnede vi bygningsprojekter fra skitsestadiet til den sidste detalje. Men dertil kom senere en form for overordnet arkitektbistand til lokale, ofte uerfarne kolleger, hvor vi assisterede ved løsningen af mere komplicerede opgaver ved at udarbejde forprojekter, som derefter dannede grundlag for en videre bearbejdelse på stedet.

Regionalplanlægning

Et særligt arbejdsfelt åbnede sig for mig i 1970'erne og 80'erne gennem medvirken i overordnede udviklingsprojekter. Sammen med etnografer, økonomer, ingeniører mfl. deltog jeg i planlægningen af landområder i Afrika og Asien.

På tegnestuen i København. 1980.

En væsentlig del af projekterne handlede om at finde en balance mellem den voksende turisme og hensynet til befolkningens interesser i teknisk mindre udviklede lande. Turisterne kom i det væsentlige fra Vesten og stødte i modtagerlandene på ældgamle, meget sårbare kulturer. Alene af den grund måtte planlægningsarbejdet fortrinsvis gennemføres på stederne og i konstant forbindelse med lokale medarbejdere og myndigheder.

For mig var opholdene i disse fremmedartede dele af kloden i sig selv en stor berigelse og motiverede mig til at holde foredrag og skrive artikler om stederne.

Restaurering af historiske bygningsværker

Siden min studietid og sideløbende med virksomheden som praktiserende arkitekt forskede jeg med stor iver i bygningskunstens historie. Det førte til, at jeg efter hjemkomsten til Danmark blev tilknyttet Kunstakademiets Arkitektskole med undervisning på dette felt og senere blev udnævnt til professor i bygningskunst med restaurering som særligt fagområde. På tegnestuen udmøntede sig min interesse for historiske bygninger i flere og flere opgaver relateret til plejen af vor bygningsarv. Her var højdepunkterne min tilknytning til Roskilde Domkirke som dennes arkitekt i en tiårs periode og den gennemgribende restaurering og nydisposition af Sankt Petri Kirke i København i 1990'erne.

Efter at jeg fyldte 70 år, omtrent samtidig med årtusindskiftet, blev jeg fritaget for nogle af mine større forpligtelser, men jeg fortsatte dog mit arbejde på tegnestuen, nu i mindre skala, indtil jeg i 2005 kunne fejre mit 50-års jubilæum som arkitekt og samtidig lukke virksomheden.

Lande i hvilke Hans Munk Hansen har løst opgaver som arkitekt, planlægger eller konsulent. 1955-2005.

Arbejder i Uganda

Dette smukke land i Afrikas hjerte vandt sin selvstændighed i 1962, og befolkningen overtog hermed også ansvaret for de store nationalparker, som den tidligere europæiske kolonimagt havde indrettet. Snart rejste spørgsmålet sig om, hvorvidt man skulle fordele de store arealer til lokale jordbrugere eller opretholde de enestående områder som reservater for den mangfoldighed af afrikanske dyr, som fandtes her. Disse arters overlevelse var en sag af international betydning og interesse, men beskyttelsen af den umistelige fauna oversteg landets finansielle evner.

Der måtte skaffes muligheder for, at nationalparkerne økonomisk kunne hvile i sig selv, og hertil var fremme af turismen den eneste farbare vej. Danmark understøttede denne politik og ydede hjælp til opførelsen af Safari Lodges gennem gunstige statslån. Bygherren var den ugandiske stat, som fortsat ejer og driver disse.

I 1968 fik jeg overdraget at udvælge byggegrunde inde i reservaterne sammen med den ugandiske bygherre og derefter tegne fem Safari Lodges. En Safari Lodge er betegnelsen for et bygningsanlæg inde i en nationalpark, hvor turisterne kan opholde sig og overnatte.

Første trin i projekteringen bestod i fra en lille flyvemaskine at skaffe et første indtryk af de vidtstrakte landområder og udpege bebyggelsesmuligheder. Herefter fulgte en besigtigelse og udvælgelse af byggegrunde til fods under beskyttelse mod rovdyr af bevæbnede ugandiske »rangers«.

Mit mål for projekterne var, at bygningerne skulle indføje sig nænsomt i den omgivende natur, og at interiørerne skulle være uformelle og naturligt ventilerede. Vinduesglas og airconditioning kom ikke på tale.

Dette ønske kunne bedst opfyldes med anvendelse af lokale materialer som ubehandlede natursten, konstruktioner og beklædninger af træ udvalgt blandt termit-resistente sorter samt gulve af teglsten.

Vigtigt var også inddragelsen af lokal arbejdskraft i produktionen af materialerne og ved byggearbejderne.

Præsentation af projekter for den ugandiske bygherre.

Da lodgerne alle ligger langt fra beboelser, måtte projekterne også indeholde komplette små landsbyer med boliger til personalet og deres talstærke familier. Disse bebyggelser skulle leve deres eget liv i rimelig gåafstand fra lodgerne og beskyttes mod vilde dyr og påtrængende turister gennem omgivende hegn.

Tre af fire projekterede lodges blev opført og fungerede godt i nogle år, indtil politiske omvæltninger anrettede store skader såvel i selve parkerne som på deres bygninger.

Udvælgelse af byggegrunde til Safari
Lodges i Ugandas nationalparker. 1968.

Semliki Safari Lodge

Tæt på ækvator og på grænsen mellem Uganda og Congo ligger Semliki Dyre-reservat. Her valgte vi en byggegrund ved et flodleje, hvor træerne står tæt-tere end i det øvrige reservats åbne savannelandskab. Den opførte lodge har karakter af en lille landsby med lave bygninger grupperet omkring et fælleshus. Det mest fremtrædende

træk i bygningernes arkitektur er store udhængstage beklædt med cedar-shingles. Selve konstruktionen er bygget op af afbarket eukalyptus-rundtømmer, der hviler på en høj sokkel af natursten, fundet i området.

Dyrelivet i reservatet er mangfoldigt med løver hvilende sig oppe i trætop-pene som det mest spektakulære syn.

Blik fra gæstehusene til centerbygningen.

Beliggenhedsplan over Safari Lodge i Semliki Wildlife Reserve, Uganda. 1969.

